

UDK 378.2 (497.5)

Izvorni znanstveni članak

Prof. dr. sc. Dražen Barković

POTICAJ RAZMIŠLJANJU O BOLONJSKOM PROCESU

Bolonjski je proces inicijativa među vladama koja smjera stvaranju europskoga prostora visokog obrazovanja do 2010. i promoviranju europskoga sustava visokoškolskog obrazovanja na svjetskoj razini.

*Europski sustav visokih škola koji se mora potvrditi u tržišnim uvjetima ima konsekvativne organizacijske oblike. Preddiplomski, diplomski i poslijediplomski programi upravo su odgovor na različite studentske želje u pogledu obrazovnih programa. Stvarni temelji takvoga pristupa leže u pristupu po kojemu se odluka o obrazovanju shvaća kao **investicija u ljudski kapital**. Tko se trudi postići bolje obrazovanje, ostvaruje kasnije prinos u obliku većega životnog dohotka i smanjene mogućnosti gubitka dohotka, na primjer zbog nezaposlenosti.*

Ovaj se rad temelji na ekonomskim situacijama na tržištu visokoškolskog obrazovanja s njegovom potražnjom, ponudom, učincima i na mehanizmu racionalnog odlučivanja kako bi se minimizirali rizici izbora studija potrebnog za buduće zanimanje.

Paralelno se javlja proces u kojemu država smanjuje nadgledanje odnosno kontrolu visokih škola; umjesto toga djeluje na ostvarenje ciljnih zadataka preko

raspodjele sredstva. U vezi s Bolonjskim procesom javljaju se kritike u odnosu na pojedine probleme njegove primjenjivosti pa sve do njegova odbacivanja.

Ključne riječi: *Bolonjska deklaracija, visokoškolsko obrazovanje, ljudski kapital, rizik*

1. Uvod

Prošla dva desetljeća svjedoče o neparalelnoj ekspanziji europske suradnje na području visokog obrazovanja. Glavni europski programi poput Erasmusa i Tempusa refleksija su makro-političkog programa integracije i reunifikacije na kontinentu i oni su počeli transformirati bitne nacionalne karaktere sustava visokoškolskog obrazovanja koje se u Hrvatskoj kao i u Europi provodi putem visokih učilišta u koja se ubrajaju sveučilišta, veleučilišta i visoke škole. Polako ali sigurno, suradnja unutar europskih granica postala je integralni dio dnevnog života naših sveučilišta i drugih visokoškolskih ustanova.¹

Krajem 1990. godine krenula je inicijativa koja je željela ostvariti usporedivost visokoškolskog obrazovanja u Europi. Na temelju dogovora 1998. godine (Sorbonska deklaracija) između ministara obrazovanja Francuske, Njemačke, Italije i Velike Britanije izrasla je godinu dana kasnije deklaracija ministara obrazovanja, koju su potpisali zastupnici 29 europskih zemalja 19. lipnja 1999. godine u Bolonji. Priprema i provedba te (neobvezne) deklaracije označava se kao Bolonjska deklaracija, čiji je cilj uspostaviti do 2010. godine jedinstveni europski visokoškolski prostor. Pored zemalja članica Europske zajednice tijekom godina pridružilo joj se još 16 zemalja izvan Europske zajednice.

¹ Smith, A., In Quest of a New "Foreign Policy" for European Higher Education, Institut of International Education, www.iienetwork.org/?p, 20.10., 2007.

Ciljevi Bolonjskog procesa mogu se svrstati u tri velike teme: podupiranje mobilnosti, sposobnost međunarodne konkurentnosti i sposobnost zapošljavanja. Ovo obuhvaća između ostalih podciljeve²:

- Stvaranje sustava završetka studija koji se lako razumije i uspoređuje, uz uvođenje dodatka diplomi
- Stvaranje dvostupjneganog sustava završetka studija (preddiplomski/diplomski), sada u Hrvatskoj kao prvostupnici (baccalaureus-muškarci i baccalaurea-žene) i magistar
- Uvođenje bodovnog sustava učinkovitosti *European Credit Transfer System* (ECTS)
- Unapređenje mobilnosti otklanjanjem prepreka mobilnosti; to znači ne samo prostorna mobilnost već i kulturološka kompetencija i mobilnost između visokoškolskih učilišta
- Unapređenje europske suradnje razvijanjem kvalitete
- Unapređenje europske dimenzije u visokoškolskom obrazovanju
- Cjeloživotno učenje
- Studentska zastupljenost (suradnja na svim razinama odlučivanja)
- Unapređenje atraktivnosti europskoga visokoškolskog prostora
- Usklađivanje europskoga visokoškolskog prostora s europskim programom istraživanja, posebno s uvrštavanjem dokorskog studija u Bolonjski proces .

Obvezan uvjet za privlačnost i konkurentnost europskoga visokoobazovnog prostora svakako je i socijalna dimenzija Bolonjskog procesa. Potrebno je osigurati uvjete kako bi svaki student mogao bez zapreka dovršiti studij neovisno o njegovu socijalnome i ekonomskom statusu.

Socijalna dimenzija uključuje mjere koje poduzima vlada kako bi pomogla studentima, posebice socijalno ugroženim skupinama, u financijskom i ekonomskom aspektu, kao i osiguranje usluga informiranja i savjetovanja.³

U Hrvatskoj se danas visokoškolsko obrazovanje provodi kroz visoka učilišta u čiji se sastav ubrajaju:

- sveučilišta sa svojim sastavnicama fakultetima, umjetničkim akademijama, sveučilišnim odjelima,
- veleučilišta i visoke škole

U Republici Hrvatskoj djeluje ukupno 113 visokih učilišta: 7 sveučilišta, 12 javnih veleučilišta, 2 samostalne visoke škole, 1 privatno veleučilište, 17 privatnih visokih škola.⁴

Ministarstvo znanosti se u Hrvatskoj trudi da završetak visokoškolskog obrazovanja prilagodi europskim standardima. Prema zahtjevima Bolonjskog procesa visokoškolsko obrazovanje odvija se **postepeno (u dva stupnja)**. Stvarni temelji takvog pristupa leže u pristupu po kojemu se odluka o obrazovanju shvaća kao **investicija u ljudski kapital**. Tko se trudi postići bolje obrazovanje, ostvaruje kasnije prinos u obliku većeg životnog dohotka i smanjene mogućnosti gubitke dohotka, na primjer radi nezaposlenosti. To vrijedi za krovopokrivača koji investira u majstorsko obrazovanje kao i za liječnika, učitelja ili znanstvenika. Dio tog obrazovanja financira kod nas država. Onaj komu je potrebno za svoje obrazovanje dulje vrijeme od potrebnog platit će zato s značajnije manjim životnim dohotkom. Ako neka visoka škola svojom lošom organizacijom ima duže vrijeme studiranja i visoku neprolaznost, dolazi do pojedinačnih gubitaka. Studenti koji normalno misle branit će se protiv takvih situacija napuštajući takvu školu.

Europski sustav visokih škola koji se mora potvrditi u tržišnim uvjetima ima konsekutivne organizacijske oblike. Preddiplomski, diplomski i poslijediplomski programi su upravo odgovor na različite studentske želje u pogledu obrazovnih programa

Besplatna ponuda obrazovnog programa može imati znatne negativne refleksije. Kod tražitelja obrazovnih programa visokoškolskih ustanova javlja se krivo vrednovanje koristi tog programa jer to dobro - nema cijenu. Student ne osjeti uopće pojam oskudnog resursa - možda ipak u obliku ograničenog upisa- jer se potražnja kod ponude po cijeni nula proširuje do količine zasićenja. Upisno

² Bologna-Prozess, Wikipedia.htm 20.10.2007.

³ Helena Jasna Mencer, Bergen i hrvatsko visoko školstvo, Bolonjski proces u Hrvatskoj 2005., Sveučilište u Zagrebu, 2006., str. 34-40.

⁴ <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2255>, 4. 11. 2007.

ograničenje se pak od potencijalnih korisnika visokoškolskog sustava ne shvaća kao znak oskudnosti nego kao promašene politike države. Ulaganje financijskih sredstava i osobna požrtvovnost kod akumulacije „**ljudskog kapitala**“ u usporedbi s kapitalnim investicijama se sustavno podcjenjuju. Stjecanje nekretнина pomoću kredita će kod normalnog čovjeka biti sasvim prirodna stvar. Nasuprot tome, već i sam zahtjev za kreditnim financiranjem životnog uzdržavanja studenta dovodi do političkog iritiranja – da se prešuti reakcija politike i društva kada se cijene studiranja stavljaju unutar stvarnih granica pokrivanja troškova. Daroviti u nekom društvu imaju puno pravo da i u siromašnom i nerazumnom obrazovanju u budućnosti uživaju vrijedne prednosti u dohotku. To bi vrijedilo za sve darovite, bez obzira koju financijsku pozadinu imaju, dakle za sina radnika isto tako kao i za kćerku zubara koji si iz ušteđenih troškova studiranja svoje kćerke u odgovarajućoj visini može osigurati udio u nekom modelu stanogradnje ili si može priuštiti put po svijetu.⁵

Privatna visoka škola koja je organizirana na principu ekonomičnog poslovanja mora se u pogledu ponude nastave i istraživanja orijentirati prema sustavu zapošljavanja. Za nju su neprekidno moderniziranje i poboljšavanje kvaliteta od životne važnosti. Državne visoke škole u proširenju svog proračuna ne računaju samo na bolje učinke nego i na uspješniju orijentaciju na birokratske i političke nositelje volje i odlučivanja. Mnogobrojni osobni kontakti sa srednjom razinom državnog upravljanja su radi toga važni i potrebni.

2. PRIVATNE VISOKE ŠKOLE

Predodžbe su o funkcioniranju privatnih visokih škola u Hrvatskoj dobre, što se može zaključiti iz neprekidnog povećanja njihova broja i spremnosti roditelja da sudjeluju u financiranju školarina.

One funkcioniraju u uvjetima tržišnog sustava. Studenti su potražitelji, a visoke škole djeluju kao privatni ponuditelji obrazovnih usluga. Visoke se škole nalaze u konkurentskim odnosima u privlačenju novih studenata, ali i u potražnji radne snage iz sustava zapošljavanja. Sustav visokih škola ima zadatak izobraziti znanstveno kvalificirani pod-

mladak za gospodarstvo i društvo. Pored funkcije „istraživanja i razvoja“ visoke škole moraju obrazovati primjeren znanstveni podmladak za vlastitu potrebu. Elementi sustava međusobno utječu jedan na drugi. Strukturne promjene u sustavu zapošljavanja primoravaju visoke škole i škole na neprekidno prilagođavanje. Nedovoljni učinci škola i visokih škola utječu na sustav zapošljavanja. Manjak kvalificiranog osoblja koči primjenu tehničkog napretka u gospodarstvu i smanjuje njegovu međunarodnu konkurentnost. Tako se može dogoditi da sustav zapošljavanja zbog slabe učinkovitosti škola i visokih škola preuzme na sebe organizaciju vlastitog sustava naobrazbe.

3. POTRAŽNJA ZA NAOBRAZBOM NA VISOKIM ŠKOLAMA

Učenici koji napuštaju srednje obrazovanje razlikuju se u pogledu svojih intelektualnih sposobnosti i financijskih resursa; oni imaju različite sklonosti i predodžbe o svome budućem zanimanju. Svoje odluke o studiranju donose uz rizik, njima manjka potpuno znanje o kvalitativnim i kvantitativnim zahtjevima sustava zapošljavanja – jedno pomanjkanje radne snage na početku studija može se na kraju studija sasvim drugačije ispostaviti. Usto studenti na početku studija ne znaju koliko će u njihovu slučaju trajati i koji su zahtjevi financijske i intelektualne vrste. Na početku studija mogu samo procijeniti kakve će im se financijske prednosti otvoriti nakon završetka studija. U takvoj situaciji neizvjesnosti treba tražitelj **minimizirati rizik** odlučivanja. On će birati takav studijski smjer koji najbolje odgovara njegovim sklonostima i sposobnostima. Dakle pozitivno će reagirati na mogućnost psihološkog testa ili drugih dijagnoza i prognoza kojima bi potvrdio svoju sklonost za određeni studij i zanimanje. Daljnje informacije o očekivanim šansama zapošljavanja u svojem pozivu može očekivati od profesionalnih savjetovališta. Kada je jednom pala odluka za određeni studijski smjer, studirat će s velikom predanošću; predugo studiranje umanjuje njegove financijske resurse i povećavaju opasnost promjene sustava zapošljavanja što mu predstavlja uvijek neugodnu prijetnju. Dobre ocjene koje student dobije na ispitu povećavaju šanse zapošljavanja i dohotka. Na osnovi svih raspoloživih informacija podvrgći će se student nekoj vrsti računa ekonomičnosti. Troškovi koji će nastati za vrijeme

⁵ Fischer, H.L., Bologna macht ratlos, Wist br. 4, 2007., str 170.

studija stavljaju se nasuprot budućim očekivanjima dohotka i uz uzimanje u obzir mogućeg rizika odatrat će se studijski smjer.

4. PONUDA VISOKOŠKOLSKE NAOBRAZBE

Odgovarajući potražnji sustava zapošljavanja, visoke škole će ponuditi različite studijske smjere. Svaki studijski smjer mora uložiti faktore proizvodnje različite kvantitete i kvalitete. Studij medicine razlikovat će se od studija prava. Svaki studijski smjer ima specifičnu dužinu i iziskuje različitu kombinaciju faktora različitih troškova. Kao i svaki privatni ponuđač i visoka škola treba organizirati **računovodstvo**, koje bi na temelju nastalih troškova u nekom studijskom smjeru dalo okvir managementu svoje škole za određivanje cijene studijskog smjera.⁶

Visoke su škole u konkurentskim odnosima. One visoke škole koje brzo shvate promjene u **sustavu zapošljavanja** i dođu na tržište s odgovarajućim ponudama imaju veće izgleda za ostvarivanje dobiti od onih visokih škola koje su se postavile manje spretno. Visoke se škole također nalaze u konkurentskom odnosu na tržištu nabave. Jedno od tih tržišta je na primjer nastavno osoblje. Nastavnici imaju različite znanstvene i didaktičke kvalifikacije pa se i oni nalaze u konkurentskoj situaciji. Visoke škole s dobrim ugledom i kombinacijama studijskih smjerova koji donose dobit imaju veće konkurentske šanse. Nastavnici s kvalifikacijom imat će veće šanse u sustavu zapošljavanja na tom tržištu. Već prema konstelaciji potražnje i ponude proizlaze različita nagrađivanja. Različite plaće na tržištu visokoškolskih nastavnika imaju signalnu i upravljačku funkciju. Visoko nagrađivanje signalizira oskudnost i obvezuje znanstveni podmladak na stjecanje daljnjih kvalifikacija u nastavi i istraživanju u oskudnim znanstvenim disciplinama. Obrnuto djeluju smanjene nagrade. Tada opadaju poticaji za te aktivnosti. U ukupnosti taj mehanizam djeluje na optimalnu alokaciju faktora. Srednjoročno ili dugoročno postižu visoke škole točno takve učinke u obrazovanju kakvo zahtijeva sustav zapošljavanja. Nezaposlenost članova akademske zajednice i manjkavost studentskih mjesta u tom sustavu ne

postoji i nije potrebna nikakva intervencija državne uprave.

Konkurentske visoke škole stoje i u **natjecateljskom odnosu u istraživanju**. Temeljna i primijenjena istraživanja orijentirana su prema sustavu zapošljavanja. Istraživački rezultati daju važne impulse za nastavu. Istovremeno ima smisla dati osoblju visokih škola različita težišta – izvrsni istraživači ne moraju biti neophodno i dobri didaktičari i obrnuto. Posve je moguće predočiti da su različite primjene visokoškolskih nastavnika u istraživanju i nastavi sa stanovišta visoke škole smislene. Istraživanje putem naloga plaćeno je od nalogodavca, a ona će nakon ispunjenja ugovora omogućiti kvalitetu i glas pojedinih škola ili će se na temelju njih moći škole međusobno uspoređivati. Dobar glas neke visoke škole ili instituta na polju istraživanja ima naravno utjecaj na studentska odlučivanja. Oni imaju spoznaju da apsolvanti renomiranih visokih škola imaju bolje šanse kod zapošljavanja kao i kandidat iste kvalitete manje poznate visoke škole. Visoke škole će se zbog toga baviti **javnim radom**, one će prije svega nastavnike i istraživače poticati da **objavljaju** svoje radove. Time si oni pribavljaju buduće nalogodavce kao i studente. Visoke škole će u natjecanju za studente preuzeti i funkciju savjetnika za izbor poziva.

5. TRŽIŠTE ZA VISOKE ŠKOLE

U tome suprotstavljanju između tražitelja i ponuđača javlja se oligopolitičko natjecanje. Ograničenom broju visokih škola nasuprot stoji mnoštvo studenata. Na temelju odnosa prema sustavu zapošljavanja i posebnosti ponude na tom tržištu neće postojati nikakva konkurentska ograničenja. Visoke škole koje su upućene na postizanje dobiti pod inače jednakim uvjetima posebno će morati paziti na situaciju u pogledu troškova. Minimiziranje troškova po osobi preko „**strategija velikih učionica**“ neće biti uputno zbog manje efikasnosti. Intenzivno obrazovanje u manjim grupama, ali s većim troškovima bit će zanimljivo samo ako je iz nastavno-psiholoških razloga neizbježno. Visoke škole će nastojati optimirati ulaganje didaktičkih sredstava. Didaktično optimirani udžbenici koji se oslanjaju na spoznajni napredak omogućavaju ponudu koja minimizira trošak po osobi u nastavi. Sposobni studenti nekih dijelova studija mogu se putem financijskih poticaja angaži-

⁶ Fischer, H.L., Bologna macht ratlos, Wist br. 4, 2007., str 172.

rati kao **tutori** koji će unaprijediti manje napredne studente u svladavanju osnovnih pitanja i sadržaja u nastavi. Tamo gdje je potrebno i ekonomski opravdano nastava će se odvijati uz potporu kompjutera, programiranih pouka i audio-vizualnih didaktika. Takav ekonomski pristup i ponašanje visokih škola daje studentima istovremeno djelotvornu i učinkovitu kontrolu vlastitog rada.

O rizičnim aspektima studiranja mora se voditi računa. Neki studenti možda podcjenjuju zahtjeve studija, a vlastite mogućnosti precjenjuju. To može imati za posljedicu da studij traje duže nego što se na početku očekivalo ili da se cilj koji je na početku bio pred očima neće moći ostvariti. Za vrijeme studija može kod nekog studenta sazrijeti mišljenje da ga apsolviranje daljnjih obrazovnih isječaka intelektualno preopterećuje. Isto se tako može dogoditi da uvjeti izvan škole – obitelj, financije – onemogućavaju privremeno daljnje studiranje ili ga pak okončavaju. Visoke škole bi trebale biti zainteresirane i za te studente jer oni donose prihode. Iz toga gotovo prisilno izlaze neki novi organizacijski oblici ponude studiranja. Visoke će škole raščlaniti **studijske smjerove na obrazovna odjeljenja**. Već prema određenome znanstvenom zahtjevu u pogledu kvalifikacije koji postavlja sustav zapošljavanja - srednje i više **rukovodstvo** u gospodarstvu i društvu naglašavaju potrebe za znanstveno različitim obrazovanim podmlatom – visoke škole će napraviti takve studijske odjeljke od kojih svaki nudi kvalificirano zvanje. To smanjuje rizik studiranja. Spotakne li se student u jednom obrazovnom odjeljku, još vijek ima šansu realizirati kvalificirani završetak prethodnog odjeljka. Tako se npr. može student kod neočekivanih financijskih poteškoća na određeno vrijeme zaposliti da bi ostvario potrebne prihode koji su mu kapital da u odgovarajućem vremenu apsolvirna sljedeći studijski odjeljak. Na početku studijskog odjeljenja organizirat će visoke škole svrhovite pristupne **ispite**. Time se pristupnicima stavlja do znanja koji su zahtjevi u daljnjem studiranju.

Takvim će ponašanjem **ponuditelj** stvoriti širi krug **potražitelja**. Osim toga polazi se od pretpostavke da će se visoke škole okrenuti višoj stručnoj naobrazbi (stručni specijalistički poslijediplomski studij) s jedne strane da postignu veće prihode, a s druge da motiviraju zaposlene za studij. Takvo ponašanje ponuditelja i potražitelja vodi do konsekvatnog oblika organizacije studijskih smjerova.

6. ULOGA DRŽAVE

Dosadašnja državna regulacija visokoškolske naobrazbe ogleda se u velikom broju intervencija, ali posebno u :

- a. načinu financiranja visoke naobrazbe
- b. načinu izbora djelatnika sustava
- c. davanju dopusnica za rad na visokim učilištima

Suprotna se mišljenja javljaju o ulozi države u organizaciji privatnih sustava visokoškolske naobrazbe. Neosporno je da kod različitih ponuda programa naobrazbe država mora preuzeti funkciju nadgledanja.

Država je dosada financirala visokoškolske institucije (fakultete, visoke škole) po „tradicionalnom načelu“, tj. u iznosima koji odgovaraju zaposlenom kadru već otprije postojećih institucija. Kako bi mogla ⁷ kontrolirati ukupan iznos financija, država je kontrolira zapošljavanje kadra preko izdavanja dopusnica. Iz tog razloga sustav davanja dopusnica za rad neovisnim (privatnim) visokim učilištima bio je rigidan i rigorozan. Stoga se privatne inicijative za osnivanje novih ustanova u pravilu nisu prijavljivale, a kad je to bio slučaj, privatne su škole kao javne ustanove također bile financirane iz proračuna.

Jedan stav ministra Dragana Primorca⁸: „Država ne može biti maćeha privatnim visokoškolskim ustanovama, te njezina primarna uloga mora biti – ne smetati onima koji mogu brzo trčati“.

Kakva sredstva deregulacije predviđa novi zakon?

Novi zakon omogućava vrlo liberalno osnivanje visokih učilišta. S obzirom na to da u pravilu neće imati financijske obaveze prema privatnim školama, a zbog pojačane konkurentnosti visoke naobrazbe, država ne postavlja visoke kriterije za osnivanja visokih učilišta. Ako lokalna zajednica smatra da postoje opravdani razlozi za osnivanje visokih učilišta, ili za njihovo održavanje, neće biti prepreke za njihovo osnivanje, ali niti državnih financijskih obaveza prema takvim školama.

⁷ Što se želi postići novim Zakonom o visokim učilištima? Zašto je potrebno mijenjati postojeći Zakon o visokim učilištima?, www.see-educoop.net/education, 21. 11. 2007.

⁸ Vjesnik, 13. ožujka 2007.

Naravno da se mora voditi računa o tome da neozbiljni **ponuditelj** ne iskorištava neukog potražitelja. Na duži rok takvi ponuditelji ne mogu preživjeti, ali kratkoročno mogu nanijeti štetu. Da se to spriječi, mora država preuzeti nadzornu funkciju i razviti pravila igre kojih se svi moraju pridržavati. Prema njima se uvode kriteriji kvalitete o završetku studija i zahtjevi na primjer za nastavno osoblje kao i mnogi drugi zahtjevi. U pitanju kako se država treba postaviti kod financiranja visokih učilišta i transferskih plaćanja studentima, mišljenja se razilaze.

Dosadašnji sustav visoke naobrazbe bio je himeričan sustav javnog, pseudo-tržišnog i tržišnog financiranja. Pseudotržišno financiranje bilo je primjerice financiranje iz proračuna dodatnih (primjerice veleučilišnih) programa za ustanove visoke naobrazbe, s kadrom i infrastrukturom za koji su dobivena sredstva iz državnog proračuna. Tržišno financiranje sastoji se od ubiranja školarine od studenata koji studiraju za „vlastite potrebe“, kao i od izvođenja programa za izvannastavne ustanove. S obzirom na nemogućnost, ali i neopravdanost državne kontrole takvog sustava, stalo se na stajalište da je najpoštenije u pristupu tom problemu uzeti tržišno načelo plaćanja školarine.⁹

Jedan student racionalno odlučuje kada mu je diskontirana korist budućeg dohotka iz visokoškolskog obrazovanja veća od ukamaćenih troškova koje mora ostvariti za to obrazovanje. Pritom se oportunitetni troškovi tumače kao zanemarivanje zaposlenja koje bi mu za to vrijeme obrazovanja donijelo učinkoviti dohodak. Siromašan ili bogat – pojmovi osobne raspodjele – mogu eventualno biti u odnosu na upisivanje na visoko učilište učinkoviti politički argumenti, ali s efikasnom alokacijskom odlukom nemaju malo zajedničkoga. Svaki daroviti maturant, nezavisno o dohodovnoj situaciji roditelja mogao bi se odlučiti za neko visoko učilište, ako nema averziju prema riziku. To znači da bi on **kreditiranje financiranja** svoga budućeg očekivanog većeg dohotka – uvjetovanog visokim obrazovanjem – mogao alimentirati.

Argumenti raspodjele koji bi dolazili iz politike obrazovanja i koji idu u prilog državnih visokoškolskih aktivnosti ne bi se mogli održati, svaki

⁹ Što se želi postići novim Zakonom o visokim učilištima? Zašto je potrebno mijenjati postojeći Zakon o visokim učilištima? , www.see-educcop.net/education/, 21. 11. 2007.

pojedini potražitelj obrazovanja može se osigurati protiv rizika. Umjerene tržišne pristalice sustava privatnoga visokoškolskog obrazovanja pretpostavljaju averziju prema riziku kod studenata ili nedostanu sposobnost funkcioniranja **tržišta kredita**. Oni, stoga, iz dugoročnih aspekata vide potrebu ograničene državne intervencije. Pritom ističu sljedeće aspekte. Budući da je potražnja za obrazovnim učincima karakterizirana različitim financijskim izvorima – različitim financijskim mogućnostima roditelja i rodbine, naslijeđenom imovinom – mogu proizaći u ukupnosti nezadovoljavajuće ekonomske posljedice u pogledu gospodarskog rasta ako divergiraju privatni i društveni interesi.

Posebno, između države i visokog učilišta potrebno je uspostaviti nove odnose između državnog upravljanja i reguliranja s jedne strane i institucijske autonomije i samoorganizacije s druge strane.¹⁰ Pitanje koje iz toga proizlazi za daljnja istraživanja je¹¹: što se događa kada se internacionalna makrorazina i institucijska mikrorazina međusobno povežu da bi izmakli napadnutoj mezo-razini (državnoj) daljnju kompetenciju? Pobjeđuje li tada tržište ili supranacionalna birokracija?

Financiranje studenata aspekt je koji traži dodatno razmatranje. Postoje različite moguće opcije u snošenju troškova studija: potpuno financiranje od države, djelomična participacija studenata, različiti oblici pomoći (krediti ili nepovratna pomoć).

7. ZA I PROTIV BOLONJE

Usprkos primamljivim izgledima da se studij nastavi bez problema u inozemstvu i da se ocjene jednostavno preračunaju postoje, ne samo u Hrvatskoj, otpori protiv Bolonje. Kritika Bolonjskog procesa dolazi od predstavnika visokih škola i studenata. S obje se strane predbacuje „kraće“ vrijeme studiranja od 6 semestara. Postoji bojazan da poslodavatelji ne prihvate baccalaureuse kao osposobljene za posao i od njih očekuju završetak magisterija. Tada bi vrijeme studiranja bilo dulje ako se još uračuna 4 semestra za magisterij.

¹⁰ Zanimljiv model prikazan u Ziegele, F., *Mehrfährige Ziel- und Leistungsvereinbarung sowie Indikatorgesteuerte Budgetierung*, Universität im Wettbewerb, Rainer Hampp Verlag, München und Mering, 2000., str. 331-386.

¹¹ Die Hochschule, Journal für Wissenschaft und Bildung, ISBN 3-9806701-7-1, str. 10.

Zagovornici Bolonje drže, nasuprot tome, da će se osigurati veća mobilnost, više internacionalnosti i bolja konkurentna pozicija studenata. Za razliku od domaćih diploma bachaleaurusi i magistri bit će međunarodno poznatiji. Daljnje pozitivne točke Bolonjskog procesa su mlađi absolventi, veća fleksibilnost studenata i apsolvencata i sadržajna prerada nastavnih planova koji sa sobom donose prestrukturiranje.¹²

8. ZAKLJUČAK

Nakon što se u Europi nekoliko godina u prvom planu raspravljalo o europeizaciji, sada se u okviru Bolonjskog procesa pozornost prenosi na stvaranje europskoga visokoškolskog prostora.

Više nego ikada širi se predodžba da se situacija kod visokih škola pretvara u natjecanje na tržištu.

Privatna visoka škola koja je organizirana na principu ekonomičnog poslovanja mora se u pogledu ponude nastave i istraživanja orijentirati prema sustavu zapošljavanja. Za nju su neprekidno moderniziranje i poboljšavanje kvaliteta od životne važnosti. Državne visoke škole u proširenju svog proračuna ne računaju samo na bolje učinke nego i na uspješniju orijentaciju na birokratske i političke nositelje volje i odlučivanja

Pored funkcije „istraživanja i razvoja“ visoke škole moraju obrazovati primjeren znanstveni podmladak za vlastitu potrebu. Elementi sustava međusobno utječu jedan na drugi. Strukturne promjene u sustavu zapošljavanja primoravaju visoke škole i škole na neprekidno prilagođavanje. Nedovoljni učinci škola i visokih škola utječu na sustav zapošljavanja.

Na početku studija studenti mogu samo procijeniti kakve će im se financijske prednosti otvoriti nakon završetka studija. U takvoj situaciji neizvjesnosti treba tražitelj **minimizirati rizik** odlučivanja. On će birati takav studijski smjer koji najbolje odgovara njegovim sklonostima i sposobnostima

Kao i svaki privatni ponuđač i visoka škola treba organizirati **računovodstvo** koje bi na temelju nastalih troškova u nekom studijskom smjeru dalo

okvir managementu svoje škole za određivanje cijene studijskog smjera.

Visoke škole su u konkurentskim odnosima. One visoke škole koje brzo shvate promjene u **sustavu zapošljavanja** i dođu na tržište s odgovarajućim ponudama imaju veće izgled za ostvarivanje dobiti od onih visokih škola koje su se postavile manje spretno.

Ograničenom broju visokih škola nasuprot stoji mnoštvo studenata. Na temelju odnosa prema sustavu zapošljavanja i posebnosti ponude, na tom tržištu neće postojati nikakva konkurentna ograničenja. Visoke škole koje su upućene na postizanje dobiti pod inače jednakim uvjetima posebno će morati paziti na situaciju u pogledu troškova. Minimiziranje troškova po osobi preko „**strategija velikih učionica**“ neće biti uputno zbog manje efikasnosti.

Novi zakon omogućava vrlo liberalno osnivanje visokih učilišta. S obzirom a to da u pravilu neće imati financijske obaveze prema privatnim školama, a zbog pojačane konkurentnosti visoke naobrazbe, država ne postavlja visoke kriterije za osnivanja visokih škola, isto vrijedi i za osnivanje visokih učilišta. Ako lokalna zajednica smatra da postoje opravdani razlozi za osnivanje visokih učilišta, ili za njihovo održavanje, neće biti prepreke za njihovo osnivanje, ali niti državnih financijskih obaveza prema takvim školama.

¹² Boetticher, Ch., Brauchen wir eine europäische Hochschulpolitik?, www.eurosvillage.com, 25.10. 2007.

Dražen Barković, Ph. D.

INCENTIVE TO THINKING ON BOLOGNA PROCESS

Summary

The Bologna process is an initiative between governments directed to creation of European space of higher education until 2010 and to promotion of European system of university education on the world level.

The European system of advanced schools that must confirm itself within the market conditions has consecutive organizational forms. The undergraduate, graduate and postgraduate programmes are the exact answer to various students' wishes regarding education programmes. The real foundations of such an access are within the access in which the decision on education means **an investment in human capital**. Those who try hard to achieve better education realize the return later in the form of higher life income and decreased possibilities of income loss, e.g. due to unemployment.

This work is based on the economic market situation of the university education with its demand, offer and rational decision-making to minimize the risk of the study choice for future profession.

The state decreases the supervision and control of advanced schools respectfully in a parallel process. Thus, it affects the realization of the target-tasks through the allocation of funds. There is also criticism of the Bologna process in relation to some problems of its applicability up to its rejection.

Key words: Bologna declaration, university education level, human capital, risk